

GEOGRAFIJA HRVATSKE

Damir Magaš, Sveučilište u Zadru, Odjel za geografiju i Izdavačka kuća Meridijani, Zadar 2013, 597 stranica.

Geografija Hrvatske, knjiga dr. sc. Damira Magaša, redovitoga profesora i utemeljitelja Odsjeka za geografiju na Filozofskom fakultetu u Zadru, rezultat je autorova višegodišnjega znanstvenoga rada na području nacionalne i regionalne geografije. Koristeći geografski analitičko-sintetski i holistički pristup, te stručnu geografsku terminologiju, autor je obradio svu relevantnu regionalno-geografsku tematiku hrvatskoga prostora. Građa je dobro organizirana, jasno prezentirana, znanstveno argumentirana te metodološki oblikovana. Detaljno razmatrajući različite prirodne, društvene i gospodarske strukture i procese koji su međusobnim interakcijama oblikovali specifičan prostorni sustav Hrvatske, autor pritom vrlo vješto isprepliće prostornu i vremensku varijablu.

Monografija ima devet poglavlja, svako je popraćeno potpoglavljem *Literatura*, a knjiga završava posebnim poglavljem *Ukupna literatura* koje sadrži 969 relevantnih geografskih i srodnih domaćih i inozemnih bibliografskih jedinica te u kojem je autor sumirao svu literaturu i izvore ispisane na kraju svakoga poglavlja. Osim 466 stranica autorskoga teksta, knjiga sadrži predgovore glavnoga urednika i autorov, sadržaj, geografsko imensko kazalo i bilješku o piscu. Bogat ilustracijski materijal (317 ilustracija, 231 karta, 50 grafičkih priloga /dijagrama, profila i sl./, 17 tablica) pomno je odabran i kvalitetno izveden, nedvosmisleno prenosi informacije i odlično prati sadržaj teksta.

Svako se poglavlje, osim osmog, sastoji od više potpoglavljia i dodatnih tematskih jedinica. Najveće je treće poglavlje, koje donosi četiri potpoglavljia, koja imaju 11 dodatnih potpoglavljia i 49 tematskih jedinica. Ovakva raščlamba sadržaja, unatoč golemu opsegu, knjigu čini preglednom. Autor je geografiju Hrvatske obradio kroz devet poglavlja: 1. *Geografski položaj, obuhvat i granice*; 2. *Prirodno-geografska osnova*; 3. *Uvjetno homogena (fizionomska) regionalizacija Hrvatske*; 4. *Historijsko-geografski razvoj*; 5. *Stanovništvo i naselja Hrvatske*; 6. *Geografska obilježja gospodarstva Hrvatske*; 7. *Nodalno funkcionalna (gravitacijska) regionalizacija Hrvatske*; 8. *Hrvatska u međunarodnoj zajednici*; 9. *Pregled razvoja hrvatske geografije*.

Poglavlje *Geografski položaj, obuhvat i granice* metodološki je klasično postavljeno poglavlje, u kojem autor, prema njezinu položaju, definira Hrvatsku kao jadransku (ujedno i sredozemnu) i srednjoeuropsku (ujedno i panonsku i podunavsku) zemlju. Navodi kako se nalazi na prostoru koji je dodirna točka triju velikih europskih kulturnih i civilizacijskih areala (zapadnoeuropsko-sredozemnoga, srednjoeuropskoga i jugoistočnoeuropskoga) i dvaju kulturnih svjetova (europskoga zapada, odnosno rimokatoličkoga kulturnoga svijeta i raznolikoga jugoistočnoeuropskoga areala, u kojem prevladavaju pravoslavni i islamski svijet). Zapadnoeuropsko-sredozemno kulturno područje oblikovalo se u antici, a utjecalo je na razvoj primorskih dalmatinsko-hrvatskih gradova, koji su funkcionirali kao posrednici između jezgre ovoga areala (Italije) i neposrednoga zaobalja (ali i Podunavlja i širega okruženja). Jadransko more percipirano je tada kao talijansko jezero – *mare nostrum*. Povezanost s ovim kulturnim arealom ostala je neprekinuta čak i nakon prijelaznoga renesansnoga razdoblja. Srednjoeuropsko kulturno područje oblikovalo se u prapovijesti, a u antičko rimsko doba već je razvilo neke svoje posebnosti. Obilježio ga je utjecaj katoličkoga zapadnoga kršćanstva te protestantizma i židovstva na mješovito germansko, slavonsko i mađarsko stanovništvo. U Hrvatskoj se taj utjecaj očitovao preko Svetoga Rimskoga Carstva Njemačke Narodnosti i Hrvatsko-Ugarskoga Kraljevstva, politikom *Drang nach Osten*, težnjom da Mađarska stekne izlaz na more, ali i u suvremenom gospodarskom i prometnom utjecaju Njemačke. Jugoistočnoeuropsko kulturno područje vrlo je složeno i promjenjivo. Obilježio ga je periferni geostrateški položaj Ilira u odnosu na kontakt romanskih i helenskih utjecaja na Drini (IV. st.). Osmansko Carstvo prvo je uspjelo pomaknuti tu granicu nešto sjevernije na štetu katoličkoga kulturnoga areala. S islamsko-orijentalnim širio se i bizantsko-pravoslavni utjecaj istočnih Vlaha koji je na koncu upravo hrvatski teritorij (geopolitički sveden na *reliquiae reliquiarum*, odnosno *Antemurale Christianitatis*) pretvorio u zonu razdvajanja zapadnoeuropsko-sredozemnoga i srednjoeuropskoga kulturnoga areala. Slabljenjem Osmanskoga Carstva (XVII. st.) taj se areal počinje poistovjećivati s pojmom Balkana. U Hrvatskoj se njegov utjecaj očitovao preko osmanske politike *Drang nach Westen* i srpske velikodržavne politike. Potonja je ujedno i razlog redefiniranja toga kulturnoga areala na hrvatskom prostoru (osamostaljenje Republike Hrvatske). Autor nadalje opisuje značenje hrvatskoga praga (suženi prostor Dinarida Gorske Hrvatske) i popisuje glavne prometne pravce. Analizira nastanak i obilježja granica državnoga teritorija (piše i o aktualnoj gospodarskoj tematici: isključivom morskom gospodarskom pojasu i o zaštićenom ekološko-ribolovnom pojasu, ZERP-u).

Autor je vrlo detaljno obradio prirodno-geografsku osnovu. Analiza reljefa donosi njegovu genezu (geološki postanak) te pregled osnovnih oblika i značajki reljefa. Glavne tipove reljefnih oblika (poloje, terasne ravnjake /riječne terase/, zaravni, dolinski reljef nižih pobrđa, gorski reljef /reljef sredogorja/, planinski reljef i reljef jadranskoga podmorja i priobalja), uopćeno izdvojene hipsografskim pojasima, u sva-

kom potpoglavlju obrađuje zasebno, a tekst je bogato ilustriran. Donosi i geomorfološku regionalizaciju Hrvatske te objašnjava povezanost reljefa, prostornoga uređenja i gospodarskoga razvoja. Klimatska obilježja veže uz osnovne klimatske čimbenike (geografski položaj Hrvatske, reljef te raspodjela i utjecaj kopna i mora), opisuje položaj Hrvatske u atmosferskoj cirkulaciji i izdvaja dva osnovna klimatska područja (prostor sredozemnih klima i prostor kontinentalne i padinske klime). Hidrogeografska obilježja Hrvatske obrađuje u dvije cjeline: Jadransko more (geografski položaj, osnovna fizičko-geografska obilježja, gospodarska važnost te zaštita) i vode na kopnu (podzemne vode, tekućice, vode u kršu, jezera te blata i močvare). U potpoglavljima *Pedogeografske značajke* i *Fitogeografska obilježja* donosi osnovne podatke o njihovim općim obilježjima/značajkama te opisuje njihovu interakciju s čovjekom i gospodarsku evaluaciju.

Geografska regionalizacija ima dva načela: načelo uvjetne homogenosti, fiziomske istovrsnosti prostora, iz kojega proizlazi uvjetno homogena, odnosno fiziomska regionalizacija, te funkcionalno i gravitacijsko, odnosno nodalno načelo, iz kojega proizlazi nodalno-funkcionalna ili gravitacijska regionalizacija. Autor je uvjetno homogenu (fiziomsku) regionalizaciju Hrvatske obradio u najvećem i najslženijem trećem poglavlju, a nodalno-funkcionalnu (gravitacijsku) regionalizaciju Hrvatske u sedmom poglavlju. U poglavlju *Uvjetno homogena (fiziomska) regionalizacija Hrvatske* autor raščlanjuje hrvatski prostor na tri velike regije: Panonsko-peripanonski prostor, Gorsku Hrvatsku i Primorsku Hrvatsku te cijeli niz manjih prostornih cjelina – subregija. Primjerice Gorsku Hrvatsku, najmanje složenu regiju od tri navedene, autor raščlanjuje na podcjeline Gorski kotar (raščlanjen na dolinski prostor Čabranke i Kupe, središnji Gorski kotar te Drežnicu), Potkapelsku zavalu (raščlanjenu na Dobransko-ogulinski prostor i Plašćansko-saborski prostor) i Liku (raščlanjenu na Brinjski kraj, Gacku, središnju Liku, južnu Liku, Krbavu i Ličko gornje Pounje). U poglavlju *Nodalno funkcionalna (gravitacijska) regionalizacija Hrvatske* autor objašnjava svojstva hijerarhijske mreže gravitacijski istaknutih gradskih središta Hrvatske i njihovih utjecajnih područja. Pritom koristi oba načela geografske regionalizacije. Hrvatsku promatra kroz dvije velike regije, Kontinentalnu i Jadransku Hrvatsku, koje zatim rastavlja na niže subregionalne (I–IV. reda) i mikroregionalne razine. Donosi i na statistici utemeljenu NUTS (franc. *Nomenclature des unités territoriales statistiques*) regionalizaciju (sama u cjelini europska je NUTS regija prvoga reda), kojom je Hrvatska izdiferencirana kroz dvije europske regije druge razine (HR03 Jadransku i HR04 Kontinentalnu Hrvatsku). Oba poglavlja donose suvremene spoznaje temeljene na najnovijim statističkim podacima i dostignućima struke. To se najlakše uočava pri nodalno-funkcionalnoj regionalizaciji Hrvatske kojom ne izdvaja do tada tradicionalnu podjelu na četiri vodeća grada i veći broj regionalnih središta, nego uvažavajući aktualne statističke podatke (pad broja stanovnika, gospodarski pad, oslabjele dnevne migracije i sl.) donosi izmijenjenu aktualnu nodalno-

funkcionalnu situaciju temeljenu na realnim odnosima među središtima i gravitacijskim im područjima.

Poglavlje *Historijsko-geografski razvoj* prati transformaciju hrvatskoga prostora od prapovijesti do danas, od glacijalnoga pleistocenskoga razdoblja do suvremene NUTS regionalizacije, dakle razdoblje dulje od 10 000 godina. Analizira postanak i preobrazbu holocenskoga prirodnoga krajolika u kulturni krajolik, prostorno-geografsku stečevinu grčkih kolonizacija i rimske uprave, etnogenezu Hrvata, prostorno širenje u doba narodnih vladara (IX–X. st.) te u razvijenom i kasnom srednjem vijeku, utjecaje Osmanskoga Carstva i državnih tvorevina kojih je Hrvatska bila sastavni dio tijekom XX. stoljeća. Uz političke promjene, autor konstantno prati i administrativno-teritorijalni i društveno-gospodarski razvoj hrvatskoga prostora.

Demografskom analizom obrazlaže razvoj naseljenosti, razmještaj stanovništva, prirodnu promjenu, biološki i ekonomski sastav, etnički, kulturni i vjerski sastav stanovništva te selidbena obilježja. Pritom koristi najnovije podatke iz posljednjega popisa stanovništva (2011). Analizira i naselja i oblike naseljenosti. Ruralna (seoska) naselja diferencira prema tipologiji i razmještaju, a urbana (gradska) promatra kao nositelje gospodarskoga, kulturnoga i političkoga života, pišući također i o važnosti prostornoga planiranja (planskoga razvoja prostora).

Gospodarstvo Hrvatske ukratko opisuje preko etapnoga gospodarskoga razvoja (u posljednjoj fazi kojega dolazi do gospodarske krize uvjetovane ne samo globalnom svjetskom recesijom nego i lokalnim gospodarsko-političkim uvjetima – ratom, loše provedenom privatizacijom, prelaskom sa socijalističkoga na tržišno gospodarstvo i sl.) te detaljno razrađenih osnovnih obilježja suvremenoga hrvatskoga gospodarstva koja su klasično analizirana prema sektorima gospodarskih djelatnosti.

S obzirom na to da je raspadom SFRJ i osamostaljivanjem Hrvatska stupila na međunarodnu scenu kao suverena i samostalna država, autor donosi dug popis organizacija kojima je Hrvatska u posljednjih 20 godina postala članicom.

Posljednje poglavlje *Pregled razvoja hrvatske geografije* još je jedno temeljito razrađeno poglavlje, ali i tema o kojoj se u geografskoj struci rijetko piše. Premda postoje određeni pokušaji da se obradi ova tematika (Gavazzi, 1930; Rogić, 1958. i 1987; Feletar, 1993; Pepeonik, 1996; Vresk, 1997; Njegač, 1997; Magaš, 2003; Crkvenčić, 2007) do sada nije napisana sveobuhvatnija sinteza o razvoju hrvatske geografije. Osim pregleda razvoja hrvatske geografije i njezinih dostignuća od antike do danas, u autor je popisao hrvatske geografe te ukratko iznio njihove biografske podatke, područja kojima se bave te njihove najvažnije prinose razvoju geografske struke i znanosti.

U geografiji postoji određen trend objavljivanja izdanja kojima bi po sadržaju ova monografija bila uistinu dobar sljednik. Naime prvi relevantniji cjelovit regio-

nalno-geografski prikaz hrvatskoga prostora donio je dvosveščani *Zemljopis Hrvatske*, glavnoga urednika Zvonimira Dugačkog, koji je 1942. objavila Matica hrvatska. Nakon Drugoga svjetskog rata objavljena je šestosveščana regionalno koncipirana *Geografija SR Hrvatske*, popraćena jednosveščanim izdanjem *Centralna naselja i gradovi SR Hrvatske*, skupine autora (urednik Alfonso Cvitanović), a objavili su je 1974. Institut za geografiju Sveučilišta u Zagrebu i Školska knjiga. Premda i danas ovo izdanje ima određenu vrijednost, više ne odgovara potrebama suvremenoga geografskoga istraživanja. Geografski je prostor od tada doživio brojne prostorne, gospodarske, demografske, društvene i okolišne transformacije. Povremeno su se javljala izdanja koja su pokušavala protumačiti geografska obilježja, strukture i procese koji su se odvijali u novoosnovanoj državi; primjerice sveučilišna skripta *Osnove geografije Hrvatske* Damira Magaša (Zadar, 1998) i tekst o regionalnoj geografiji Hrvatske u *Velikom atlasu Hrvatske*, koji su priredili Dane Pejnović i Dražen Njegač (Mozaik knjiga, 2002. i 2012).

Monografija *Geografija Hrvatske* prvi je pokušaj da se nakon osamostaljivanja Hrvatske na jednom mjestu sustavno razradi njezina cjelokupna geografija, a da se pritom ti pokušaji ne svedu samo na osnovnoškolsku ili srednjoškolsku udžbeničku literaturu. Prikladan je i trenutak njezina objavljivanja koji se poklopio s trenutkom pridruživanja Hrvatske Europskoj uniji jer kao prikaz suvremene geografske problematike hrvatskoga teritorija pokazuje kako je Hrvatska svjesna potrebe očuvanja vlastite povijesti, jezika, kulture i običaja, ali i cjelovitosti svojih prostora.

Interdisciplinarna obilježja geografije čine ovu knjigu zanimljivim štivom za arheologe, povjesničare, paleontologe, ekonomiste, gospodarstvenike, urbaniste, geode i geologe. Nove i detaljnije geografske spoznaje očekuju se u novoj, višesveščanoj saautorskoj *Geografiji Hrvatske*, koju je autor u predgovoru najavio.

MIHELA MELEM HAJDAROVIĆ